

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 06 | pp. 102-112 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРДА ПУЛ ОҚИМЛАРИНИ БОШҚАРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ МОДЕЛЛАРИ

Атамуродов Саидмурод Яхёевич

Тошкент давлат иқтисодиёт

университети мустақил изланувчиси

E-mail: s.atamurodov@tsue.uz

Аннотация: Мақолада хўжалик юритувчи субъектларда пул оқимларини таҳлил қилишда Дамодаран методологиясини мослаштириш, бета коэффициентларидан фойдаланиш ва САПМ моделини хўжалик юритувчи субъектларнинг пул маблағларидан келиб чиқадиган хатарлари ва фойдаларини ўлчаш орқали таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган. Ушбу методология хўжалик юритувчи субъектларнинг пул маблағларидан келиб чиқадиган хатарлари ва фойдаларини ўлчаш орқали асосий молиявий ўзгаришлар орқали динамикада пул оқимининг етишмаслиги ёки ортиқча манбаларини аниқлашга имкон беради. Бу ташкилотнинг кўрсаткичлари ва пул айланмаси самарадорлигини ошириш учун захираларни аниқлашга ёрдам беради [1], [2].

Калит сўзлар: Дамодаран методологияси, бета коэффициентлар, пул оқими, пул эквивалентлари, САПМ модели, пул оқимлари динамикаси.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ МОДЕЛИ АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ДЕНЕЖНЫМИ ПОТОКАМИ В ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТАХ

Аннотация. В статье разработаны предложения и рекомендации по адаптации методологии Дамодарана при анализе денежных потоков в хозяйствующих субъектах, использованию коэффициентов бета и модели САПМ путем измерения рисков и выгод, вытекающих из денежных средств хозяйствующих субъектов. Данная методология позволяет определить источники недостатка или избытка денежного потока в динамике за счет основных финансовых изменений путем измерения рисков и выгод хозяйствующих субъектов, вытекающих из денежных средств. Это помогает выявить резервы для повышения показателей и эффективности денежного обращения организации.

Ключевые слова: Методология Дамодарана, коэффициенты бета, денежный поток, денежные эквиваленты, модель САПМ, динамика денежных потоков.

CONCEPTUAL MODELS FOR THE ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF THE MANAGEMENT OF MONEY FLOWS IN THE BUSINESS SUBJECTS

Abstract. In the article, proposals and recommendations have been developed for the adaptation of the Damodaran methodology in the analysis of cash flows in economic entities, the use of the beta coefficients and the SAPM model by measuring the risks and benefits of economic entities derived from cash funds. This methodology allows you to determine the sources of insufficient or excessive cash flow in the dynamics through the main financial changes by measuring the risks and benefits of economic entities arising from monetary funds. This will help to identify reserves for improving the organization's performance and cash flow efficiency.

Keywords: Damodaran methodology, beta coefficients, cash flow, cash equivalents, SAPM model, cash flow dynamics.

КИРИШ

Пулни бошқариш самарадорлигини кўп қиррали таҳлил қилишнинг концептуал модели Дамодаран методологиясини мослаштириш орқали таклиф этилади [1]. Бу методология бета коэффициентларидан фойдаланиш ва САПМ (Капитал активларни нархлаш модели)ни қўллаб-қувватлайди.

АСОСИЙ ҚИСМ

Дамодаран методологияси асосан иқтисодий баҳолаш ва қарзларнинг таҳлили билан боғлиқ. Асосий маърузачи, Асват Дамодаран, у молиявий таҳлил, баҳолаш ва инвестиция стратегиялари бўйича мутахассис ҳисобланиб, унинг методологиясида бир қатор муҳим элементлар илгари сурилган [1]. Хусусан Асват Дамодаран айтишича, - жорий пул тўловлари ёки даромадларнинг келгусидаги қиймати ҳисобланиб, унинг асосий мақсади келгусидаги пул оқимларини жорий пул кутилган даромад билан дисконт қилишдир [2].

Пул оқимларини таҳлил қилиш ва бунда Дамодаран методологиясини мослаштириш, бета коэффициентларидан фойдаланиш ва САПМ моделини хўжалик юритувчи субъектларнинг пул маблағларидан келиб чиқадиган хатарлари ва фойдаларини ўлчаш орқали таклиф этилади [3]. Бу асосий молиявий ўзгаришлар орқали динамикада пул оқимининг етишмаслиги ёки ортиқча манбаларини аниқлашга имкон беради [4].

Ўзбекистон Республикаси «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонуни ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4611-сонли қарори [2], [3] ушбу методологияларнинг жорий этилиши ва қўлланилиши учун ҳуқуқий асосларни таъминлайди.

“Ўзбектўқимачиликсаноати” уюшмасининг 2017-2022 йиллардаги молиявий ҳисоботларидан олинган маълумотлар таҳлил қилинганда, пул оқимлари самарадорлигини ошириш учун захираларни аниқлашга ёрдам берувчи динамик пул оқими таҳлили методлари қўлланилди [9].

ТАҲЛИЛИЙ ҚИСМ

Ушбу методология хўжалик юритувчи субъектларнинг пул маблағларидан келиб чиқадиган хатарлари ва фойдаларини ўлчаш орқали асосий молиявий

ўзгаришлар орқали динамикада пул оқимининг етишмаслиги ёки ортиқча манбаларини аниқлашга имкон беради. Бу ташкилотнинг кўрсаткичлари ва пул айланмаси самарадорлигини ошириш учун захираларни аниқлашга ёрдам беради.

Таҳлилнинг асосий қадамлари:

1. Бета коэффициентларини аниқлаш: Рискларни баҳолаш учун ҳар бир активнинг бозор билан боғлиқлик даражасини аниқлаш.

2. САПМ моделини қўллаш: Ҳар бир актив учун кутилган қайтишни ҳисоблаш ва бунинг асосида умумий портфель рискларини баҳолаш.

3. Пул оқимларини таҳлил қилиш: Хўжалик юритувчи субъектнинг пул оқимлари динамикасини ўрганиб, етишмаслик ёки ортиқча манбаларни аниқлаш.

4. Ташкилотнинг молиявий кўрсаткичларини баҳолаш: Ушбу кўрсаткичлар орқали пул айланмаси самарадорлигини ошириш учун имкониятларни топиш.

Ушбу модел хўжалик юритувчи субъектларнинг пул маблағларини самарали бошқаришга ёрдам беради, шунингдек, хатарлар ва фойдаларни ўлчаш орқали молиявий қарорларни қабул қилишда асосий восита бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистондаги кўплаб хўжалик юритувчи субъектлар учун асосий муаммолардан бири бу маблағ етишмаслиги. Бу муаммони бартараф етиш учун турли стратегиялар чора-тадбирларни қўллаш мумкин. Вақтинчалик маблағ етишмаслиги хўжалик юритувчи субъектнинг тўлов қобилиятини йўқотиш, унинг молиявий барқарорлигининг пасайиши ва банкротликка олиб келиши мумкин. Тўғридан-тўғри, вақт ўтиши билан боғлиқ бўлиши мумкин. Бу нарсаларни олиш учун ташкилотлар бир стратегия ва оператив чора-тадбирларни кўриш керак. Бунда қисқа барқарорли молия бошқариш стратегияси борасида кредит линиялари, Овердрафтлар муҳим саналади. Яъни, кредит линиялари ташкилотларига вақт-вақти билан керакли ишлаб чиқаришларни тез ва осон етказиб беришни беради. Овердрафт еса, ташкилотларига банк рақамларидаги юклар камайган ҳолатда ҳам ўз тўловларини амалга ошириш мумкин бўлади. Бу восита қисқа тўғрилаш муаммосини бартараф етишни бартараф етишда самарали хизмат қилади. Шу сабабли, ўз вақтида миқдорий таҳлил қилиш, турли хил омиллар таъсирини баҳолаш хўжалик юритувчи субъектларнинг пул оқимларини бошқаришдаги асосий муаммоларни аниқлашга, бухгалтерия ва молиявий соҳаларда тезкор равишда ишлаб чиқишга ва зарур бошқарув қарорларини қабул қилишга имкон беради. Фикримизча, ўз вақтида ва вақтни назорат қилиш орқали, турли туман омилларни бошқаришни ўз вақтида асосий муаммоларни аниқлаш, бухгалтерия ва бошқарув соҳаларда тезкор равишда ишлаб чиқаришга ва зарурий бошқарув қарорларини тўғри шакллантиришга имкон беради ҳамда пул оқимларини такомиллаштириш учун сабаб бўлади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, хўжалик юритувчи субъектларнинг бир неча даврлардаги пул оқимини таҳлил қилиш учун ушбу даврларда хўжалик юритувчи субъектларнинг асосий молиявий кўрсаткичларини ўзгартириш орқали динамикада пул оқимининг етишмаслиги ёки ортиқча манбаларини аниқлашга имкон берадиган динамик пул оқими кўрсаткичидан фойдаланиш тавсия етилади. Ушбу таҳлил бизга пул оқимларининг Реал баланси ва ташкилотининг молиявий фаолиятининг энг муҳим кўрсаткичлари ўртасидаги омилларга боғлиқликни

аниқлашга имкон беради. Шундай қилиб, бизнинг фикримизча, турли хил кўрсаткичлар гуруҳларининг таъсирини акс еттирувчи бир нечта омил моделларидан фойдаланиш жоиз деб ҳисоблаймиз.

Мультипликатив динамик пул ўйинлари модели пул ўйинларининг вақт ўтиши билан ўзгаришларини белгилаш ва прогноз қилиш учун самарали ҳаракат қилинади. Бу модел фойдаланувчиларининг турли кучлари пулда қандай ўзгаришларни аниқлашга ёрдам беради.

Юқоридаги тадқиқ қилиш жараёнларидан келиб чиқиб, Бешта йиғилган омилни ўз ичига олган кичик факторли мультипликатив динамик пул оқими моделининг биринчи варианты қуйидагича кўринади:

$$\begin{aligned} \text{ПОДТ}_1^5 &= \frac{\text{ПТЭ}^+}{\text{ПЧЭ}^-} = \frac{\text{ПТЭ}^+}{\text{ПЧЭ}^-} \cdot \frac{\text{ПОЭБҚ}}{\text{ПОЭБҚ}} \cdot \frac{\text{ССФ}}{\text{ССФ}} \cdot \frac{\text{ДСТД}}{\text{ДСТД}} \cdot \frac{\text{ТМЗ}}{\text{ТМЗ}} = \\ &= \frac{\text{ПТЭ}^+}{\text{ПОЭБҚ}} \cdot \frac{\text{ПОЭБҚ}}{\text{ССФ}} \cdot \frac{\text{ССФ}}{\text{ДСТД}} \cdot \frac{\text{ДСТД}}{\text{ТМЗ}} \cdot \frac{\text{ТМЗ}}{\text{ПЧЭ}^-} = x_1 \cdot x_2 \cdot x_3 \cdot x_4 \cdot x_5 \quad (1) \end{aligned}$$

Қуйидадаги ҳар бир қисмни кўрсатамиз ва мультипликатив моделни тўлиқ тушунишга ҳаракат қиламиз.

Бу ерда дастлаб, ПОДТ_1^5 - пул оқимларини беш омилга асосланган динамик таҳлили тадқиқ қилинди; ПТЭ^+ -пул тушумларининг умумий миқдори ва уларнинг эквивалентлари; ПЧЭ^- - пул чиқимларининг умумий миқдори ва уларнинг эквивалентлари; ПОЭБҚ - пул оқимлари ва унинг эквивалентлари (баланс қиймати); ССФ – Ўзтўқимачилик махсулотларини сотишдан олинган соф фойда; ДСТД - шартномалар бўйича жорий ҳисобот даврида сотишдан тушган даромад; ТМЗ - хўжалик юритувчи субъектнинг ҳисобот даврдаги товар моддий заҳираларининг умумий қиймати; $x_1 = \frac{\text{ПТЭ}^+}{\text{ПОЭБҚ}}$ -ҳисобот даврда пул оқими ва пул эквивалентларининг умумий балансдаги пул оқими ва унинг эквивалентларининг улуши; $x_2 = \frac{\text{ПОЭБҚ}}{\text{ССФ}}$ - кўриб чиқилаётган даврда хўжалик юритувчу субъект томонидан олинган соф фойдадаги пул оқими ва унинг эквивалентларининг умумий қолдиғининг улуши; $x_3 = \frac{\text{ССФ}}{\text{ДСТД}}$ -давр учун сотишдан тушган умумий даромад; $x_4 = \frac{\text{ДСТД}}{\text{ТМЗ}}$ -иш ёки хизмат ишлари умумий қиймати даромад қамров нисбати; $x_5 = \frac{\text{ТМЗ}}{\text{ПЧЭ}^-}$ -тўлиқ нарҳда пул ва унинг эквивалентларининг чиқиб кетишини ҳосил қилиш коэффициенти.

Берилган ўзгарувчилар ёрдамида пул оқимлари учун мультипликатив динамик моделни тасвирланган кўринишлари тадқиқ қилинди ва фойдаланувчиларга тавсия етилади. Бу моделни тушуниш ва таҳлил жаратушуниш ва таҳлил жараёнларида ҳисоблашни ўрганиш учун ёрдам беради. Айниқса, замонавий компьютерлардан фойдаланган ҳолда мазкур маделни жорий етиш орқали пул оқимларининг салбий оқибатларини бартараф етиш борасида тезкор қарорлар қабул қилишда ҳам фойдаланса бўлади (1-расм).

```
df = pd.DataFrame(data)

)

df =
# Ҳар бир факторни ҳисоблаш
df["x_1"] = df["ПТЭ+"] / df["ПОЭБҚ"]
df["x_2"] = df["ПОЭБҚ"] / df["ССФ"]
df["x_3"] = df["ССФ"] / df["ДСТД"]
df["x_4"] = df["ДСТД"] / df["ТМЗ"]
df["x_5"] = df["ТМЗ"] / df["ПЧЭ-"]

# Мультипликатив динамик пул оқими моделини ҳисоблаш
df["ПОДТ_1"] = df["x_1"] * df["x_2"] * df["x_3"] * df["x_4"] * df["x_5"]

import os; tools.display_dataframe_to_user(name="Мультипликатив динамик пул оқими модели", df)
```

1-расм. Ҳар бир фактор ва мультипликатив динамик пул оқими модели таҳлилини ҳисоблаш алгоритми [11].

Мультипликатив динамик пул ўйинлари модели хўжалик юритувчиларнинг пул ўтказмаларини бошқаришда ва турли омилларни самарали бошқаришда самарали воситалар билан таъминланади. Бу модел турли маълумотларга ега бўлган пул

маблағларини қандай тиклаш ишларини олиб боришга ёрдам беради ва ташкилотнинг ёрдамларини самарали олиш учун зарурдир.

“Ўзбектўқимачиликсаноти” уюшмасининг 2018-2022 йиллардаги молиявий ҳисоботига кўра, тадқиқот муаллифи ташкилотнинг пул оқимига омилларнинг таъсирини ҳисоблаш натижаларини олди ва қуйида жадвалдаги маълумотларга асосланган динамик пул оқими таҳлили моделини яратамиз. (1-жадвал).

1-жадвал

“Ўзбектўқимачиликсаноти” уюшмасининг пул оқимига омилларнинг таъсирини аниқлашнинг динамик таҳлилини беш омилли модели, сўм. [9]

Йиллар	Омилларнинг номланиши ва унинг формуласи					Пул оқими динамикаси (ПОДТ)
	Оқими ва пул эквивалентларининг умумий балансдаги пул оқими ва унинг эквивалентларининг	Давр учун соғитдан тушган умумий даромад	Иш ёки хизмат ишлари умумий қиймати даромад қамров нисбати	Иш ёки хизмат ишлари умумий қиймати даромад қамров нисбати	Тўлиқ нархда пул ва унинг эквивалентларининг чиқиб кетишини ҳосил қилиш коэффициенти	
	$x_1 = \frac{ПТЭ^+}{ПОЭБҚ_1}$	$x_2 = \frac{ПОЭБҚ}{ССФ}$	$x_3 = \frac{ССФ}{ДСТД}$	$x_4 = \frac{ДСТД}{ТМЗ}$	$x_5 = \frac{ТМЗ}{ПЧЭ^-}$	
2018	-6	-4.	0,0	1.155	0,758	-1
2019	-11.14	-2.383	0,029	1.180	1.023	-0,95
2020	-14.64	-4.749	0,015	1.128	0,821	-0
2021	11.56	13.868	0,008	1.127	0,725	0,907
2022	48,86	9.494	0,004	1.146	0,525	1.068

“Ўзбектўқимачиликсаноти” уюшмасининг 2018-2022 йиллардаги молиявий ҳисоботида кўра пул оқимига омилларнинг таъсирини динамик таҳлил қилинганда, 2018 йили - $ПОДТ_{2018} = (-6.73) \cdot (-4.996) \cdot 0,030 \cdot 1,155 \cdot 0,758 = -1,111$ \text{ПОДТ}_{2018} = (-6,73) \cdot (-4,996) \cdot 0,030 \cdot 1,155 \cdot 0,758 = -1,111; **2019:** $ПОДТ_{2019} = (-11.14) \cdot (-2.383) \cdot 0,029 \cdot 1,180 \cdot 1,023 = -0,951$ \text{ПОДТ}_{2019} = (-11,14) \cdot (-2,383) \cdot 0,029 \cdot 1,180 \cdot 1,023 = -0,951 коефитсентни кўрсатмоқда.

2020: $ПОДТ_{2020} = (-14.64) \cdot (-4.749) \cdot 0,015 \cdot 1,128 \cdot 0,821 = -0,805$ \text{ПОДТ}_{2020} = (-14,64) \cdot (-4,749) \cdot 0,015 \cdot 1,128 \cdot 0,821 = -0,805

2021: $ПОДТ_{2021} = 11,56 \cdot 13,868 \cdot 0,008 \cdot 1,127 \cdot 0,725 = 0,907$ \text{ПОДТ}_{2021} = 11,56 \cdot 13,868 \cdot 0,008 \cdot 1,127 \cdot 0,725 = 0,907

2022: $ПОДТ_{2022} = 48,86 \cdot 9,494 \cdot 0,004 \cdot 1,146 \cdot 0,525 = 1,068$ \text{ПОДТ}_{2022} = 48,86 \cdot 9,494 \cdot 0,004 \cdot 1,146 \cdot 0,525 = 1,068

Таҳлил натижаларига кўра, масалан, 2020 йилда маблағ етишмаслигининг пайдо бўлиши, маблағларнинг кириб келишига нисбатан тезроқ ўсишига олиб келди. Шу билан бирга, даромадларни тўлиқ қоплаш коэффицентининг пасайиши ўз маблағларини тақдим етиш кўрсаткичларига сезиларли таъсир кўрсатмайди. Тадқиқот муаллифи беш омилли моделни ХДСФ (солиқдан олдинги фойда) ва МНФС (молиявий харажатлар ва даромад солиғи чегирмасидан олдинги фойда) омиллари билан тўлдиришни таклиф қилади:

$$ПОДТ^7 = \frac{ПТЭ^+}{ДП^-} = \frac{ПТЭ^+}{ПЧЭ^-} \cdot \frac{ПОЭБҚ}{ССФ} \cdot \frac{ССФ}{ДСТД} \cdot \frac{ТМЗ}{ХДСФ} \cdot \frac{МНФС}{МНФС} = \frac{ПТЭ^+}{ПОЭБҚ} \cdot \frac{ПОЭБҚ}{ССФ} \cdot \frac{ССФ}{ХДСФ} \cdot \frac{МНФС}{МНФС} \cdot \frac{ДСТД}{ТМЗ} \cdot \frac{ТМЗ}{ПЧЭ^-} = x_1 \cdot x_2 \cdot x_3 \cdot x_4 \cdot x_5 \cdot x_6 \cdot x_7 \quad (2)$$

Бу ерда $ПОДТ^7$ - пул оқимларини етти омилга асосланган динамик таҳлили; ХДСФ-ҳисобот давр учун солиқ тўлангунча бўлган фойда; МНФС-молиявий натижалардан чегириб ташланган фойда солиғи; $x_1 = \frac{ПТЭ^+}{ССФ}$ -ҳисобот даврда пул оқими ва пул эквивалентларининг умумий балансидаги нақд пул оқими ва унинг эквивалентларининг улуши; $x_2 = \frac{ПОЭБҚ}{ССФ}$ - ҳисобот даврда олинган соф фойдадаги пул оқими ва унинг эквивалентларининг умумий қолдиғининг улуши; $x_3 = \frac{ССФ}{ХДСФ}$ - ҳисобот давр учун соф фойданинг умумий солиқ юки; $x_4 = \frac{ХДСФ}{МНФС}$ -солиқдан олдинги фойда нисбати молиявий харажатлар ва даромад солиғи чегириб олдин фойда учун; $x_5 = \frac{МНФС}{ДСТД}$ - лойиҳаларини амалга оширишнинг умумий рентабеллиги; $x_6 = \frac{ДСТД}{ТМЗ}$ - ишлаб чиқариш ишларининг умумий қийматини даромад қамровга нисбати; $x_7 = \frac{ТМЗ}{ПЧЭ^-}$ -тўлиқ нарҳда пул ва унинг эквивалентларининг чиқиб кетишини ҳосил қилиш коэффицентидир.

Юқоридаги омиллар иштирокида “Ўзбектўқимачиликсаноати” уюшмасининг 2018-2022 йилларда пул оқимига таъсирини ҳисоблаш натижалари 2-жадвалда келтирилган. 2018 ва 2019 йиллар да пул x_1 ва x_2 -салбий қийматларга ега бўлган манфий сабабли, умумий пул оқими динамикаси бирлигини кўрсатмоқда; 2020 йил

хам пул оқими динамикасини x_1 ва x_2 омиллари манфийлиги сабабли, умумий пул оқими динамикаси ҳам паст бўлган.

2021-2022 йилларда пул оқими динамикаси x_1 ва x_2 омиллар кэскин ўзгаришга учраган ва юқори бўлган. **2022 йилда** эса пул оқими x_1 ва x_2 омиллари юқори қийматларга ега бўлган ва бу умумий пул оқими динамикасига ижобий таъсир кўрсатади

Яна шуни таъкидлаш жоизки, маблағ етилишмаслиги : 2018-2020 йилларда пул оқими динамикаси салбий сифатида фойдаланишга етиб келган. Бу йилги йиллардаги юқорилиги, ташқи киримларга ишлаб чиқувчиларнинг юқорилиги билан изоҳланади.

2-жадвал

“Ўзбектўқимачиликсаноати” уюшмасида 2018-2022 йилларда пул оқимига омилларнинг таъсирини ҳисоблаш (динамик пул оқимини ҳисоблаш учун етти омилли моделдан фойдаланилди), сўм. [9]

Омиллар	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил	2022 йил
1. Пул оқими ва пул эквивалентларининг умумий балансидаги пул оқими ва унинг эквивалентларининг улуши	-6,73	-11,14	-14,64	11,56	48,86
2. Пул оқими ва унинг эквивалентларининг умумий қолдиғининг соф фойдадаги улуши	-4,996	-2,383	-4,749	13,868	9,494
3. Соф фойданинг умумий солиқ юки	0,675	0,602	0,586	0,429	0,260
4. Молиявий харажатлар ва даромад солиғи чегириб олдин фойда солиқ олдин фойда нисбати	0,881	0,631	0,694	0,500	0,295
5. Лойиҳаларини амалга оширишнинг умумий рентабеллиги	0,050	0,075	0,036	0,039	0,048
6. Ишлаб чиқариш ишларининг умумий қийматини даромад қамровга нисбати	1,155	1,180	1,128	1,127	1,146
7. Нақд пул ва унинг эквивалентларининг тўлиқ таннархда чиқиб кетишини ҳосил қилиш коэффициенти	0,758	1,023	0,821	0,725	0,525

Бу борада қуйидаги тавсияларни беришимиз мумкин:

- 1.Қисқа сақлашли молия бошқариш;**
- 2.Харакатларни оптималлаштириш;**
- 3.Операцион самарадорликни ошириш.**

Таҳлил қилинаётган даврда солиқдан олдинги фойданинг молиявий харажатлар ва даромад солиғи чегириб ташлангунга қадар фойдага нисбати доимий равишда камайиб бормоқда. Бу пул оқими камомадининг муҳим сабабларидан биридир.

Юқорида муҳокама қилинган молиявий кўрсаткичларни молиявий ҳисобот

маълумотлари билан боғлаш ҳам мумкин. Бу вақтда, динамик пул оқими беш омилли моделнинг 2-варианти куйидаги (3)шаклга ега бўлган формула билан бешта омил асосида шакллантирилди:

$$\begin{aligned}
 \text{ПОДТ}_2^5 &= \frac{\text{ПТЭ}^+}{\text{ПЧЭ}^-} = \frac{\text{ПТЭ}^+}{\text{ПЧЭ}^-} \cdot \frac{\text{ПОЭБҚ}}{\text{ПОЭБҚ}} \cdot \frac{\text{ЖАЎҚ}}{\text{ЖАЎҚ}} \cdot \frac{\text{ДСТД}}{\text{ДСТД}} \cdot \frac{\text{МЎБҚ}}{\text{МЎБҚ}} = \\
 &= \frac{\text{ПТЭ}^+}{\text{ДСТД}} \cdot \frac{\text{ДСТД}}{\text{ЖАЎҚ}} \cdot \frac{\text{ЖАЎҚ}}{\text{МЎБҚ}} \cdot \frac{\text{МЎБҚ}}{\text{ПОЭБҚ}} \cdot \frac{\text{ПОЭБҚ}}{\text{ПЧЭ}^-} = x_1 \cdot x_2 \cdot x_3 \cdot x_4 \cdot x_5 \quad (3)
 \end{aligned}$$

Бу ерда ПОДТ_2^5 -беш омилга асосланган динамик пул оқими (2-вариант); **ЖАЎҚ** – ҳисобот даврда жорий активларнинг ўртача қиймати; **МЎБҚ** - давр учун қисқа муддатли мажбуриятларнинг ўртача баланс қиймати (қоида тариқасида, ўртача давр учун қиймат кўриб чиқилаётган давр бошида ва охирида қийматларнинг арифметик ўртача қиймати сифатида ҳисобланади); $x_1 = \frac{\text{ПТЭ}^+}{\text{ДСТД}}$ -давр учун сотишдан тушган даромад ҳажми; $x_2 = \frac{\text{ДСТД}}{\text{ЖАЎҚ}}$ -давр учун жорий активларнинг умумий айланмаси; $x_3 = \frac{\text{ЖАЎҚ}}{\text{МЎБҚ}}$ -ташкilotнинг жорий ликвидлик коэффициенти; $x_4 = \frac{\text{МЎБҚ}}{\text{ПОЭБҚ}}$ -мажбуриятларни қоплаш учун пул оқимининг соф нисбати; $x_5 = \frac{\text{ПОЭБҚ}}{\text{ПЧЭ}^-}$ - пул оқими ва унинг эквивалентларининг умумий балансининг пул оқими ва унинг эквивалентларининг умумий ҳажмидаги улуши.

Таклиф етилган модел асосида ҳисоб-китоблар натижалари 3-жадвалда келтирилган.

3-жадвал

“Ўзбектўқимачиликсаноати” уюшмасининг пул оқимларига омилларнинг таъсирини аниқлашнинг беш омилли динамик таҳлили (2-варианти), сўм [9]

Йиллар	Омилларнинг номланиши ва формулалари					Пул оқими динамикаси натижалари
	Сотишдан тушган даромад ҳажми	Жорий активларнинг умумий айланмаси	Жорий ликвидлик коэффициенти	Мажбуриятларни қоплаш учун пул оқимининг соф нисбати	Нақд пул оқими қолдиғи	
	$x_1 = \frac{\text{ПТЭ}^+}{\text{ДСТД}}$	$x_2 = \frac{\text{ДСТД}}{\text{ЖАЎҚ}}$	$x_3 = \frac{\text{ЖАЎҚ}}{\text{МЎБҚ}}$	$x_4 = \frac{\text{МЎБҚ}}{\text{ПОЭБҚ}}$	$x_5 = \frac{\text{ПОЭБҚ}}{\text{ПЧЭ}^-}$	
2018	0.99	1.304	0.839	-6.187	-0.129	-0.727
2019	0.76	1.860	0.900	-8.759	-0.082	-1.025
2020	1.01	2.144	0.817	-8.274	-0.064	-1.077
2021	1.34	2.209	0.759	5.139	0.095	1.116
2022	1.70	1.127	1.229	20.760	0.021	0.783

2018-2020 йиллар да пул оқими динамикаси салбий компанияси. Бу x_4 (мажбуриятларни қўплаш учун пул оқимнинг соф қарши) ва x_5 (нақд пул оқими) манфий қвимли бўлганлиги сабабли у 2018 йилда пул оқими x_1 ва жорий активларнинг айланиши x_2 юқори фойдаланишга қарама-қаршиликдан, мажбурият қоплаш учун пул ўтказиши мумкин.

2019 йил пул оқими динамикаси -1.025 йил. бу йил ҳам x_4 ва x_5 манфий қийматларга ега бўлган сабабли пул оқимини динамикаси паст бўлган.

2020 йилда пул оқими динамикаси -1.077 йил. бу йил ҳам x_4 ва x_5 манфий бинолари сабабли пул оқими динамикаси паст даражада.

2021 йилда пул оқими динамикаси ижобий бор (1.116). бу йилда х4 (мажбуриятларни кўплаш учун пул оқимнинг соф нархи) х1 ҳам юқори туфайли.

2022 йилда пул оқими динамикаси ҳам ижобий бор (0.783). бу йил ҳам х1 ва х4 юқори жойлашган ва бу умумий пул оқими динамикасига ижобий бўлган.

Яна шуни айтиш мумкинки, маблағ етилишмаслиги: 2018-2020 йилларда пул оқими динамикаси салбий сифатида фойдаланишга етиб келган. Бу йилларда меҳнатларни кўплаш учун пул оқимининг соф қарши х4 ва нақд пул оқими қолдиги х5 манфий туфайли.

Даромадларни қоплаш: 2021-2022 йилларда пул оқими динамикаси ижобий жойлашган. Бу йиллардан сотишдан тушган даромад х1 ва мажбуриятларни кўплаш учун пул оқимнинг соф томони х4 юқори туфайли, бу еса пул оқими динамикасига ижобий тузатиш натижасида.

Жорий ликвидлик : Жорий ликвидлик рентабеллиги х3 2018-2020-йилларда паст бўлган, бу ҳам пул ўчирилишига салбий тозалашми. 2022-йилда жорий ликвидлик коэффициенти х3 юқори туфайли, бу пул ўлими динамикасига ижобий тузатиш натижасида.

Беш омилли моделнинг 2-вариантидан фойдаланишга, пулимни олиб ташлаш ва прогноз қилишда аниқ маълумотларни олиш мумкин. Бу моделдаги хўжалик юритувчи корхоналари ўз пул ишларини яхшилаш ва молиявий ишларни самарали бажаришга олиб келади. 2020-йилда пул оқими динамикаси салбийи пул оқимининг пастлигига кўрсатма, бу еса ўрнатиш етилишмаслиги муаммосига олиб келиши мумкин. 2021-2022-йилларда пул оқими динамикаси ижобий ташкилоти ташкилотнинг ҳолатини яхшилашга ёрдам берган.

Таҳлил натижаларига кўра, “Ўзтўқимачиликсаноати” уюшмасининг пул оқимига енг салбий таъсир мажбуриятларни қоплаш учун соф пул оқимини ҳосил қилиш коэффициенти билан амалга оширилади. Ушбу ҳолат жорий ликвидлик коэффициентининг қониқарсиз қиймати билан тасдиқланади.

ХУЛОСАЛАР ВА ТАВСИЯЛАР:

Хўжалик юритувчи субъектларда пул оқимлари ҳаракати юзасидан тадқиқотда акс еттирилган баъзи хулосалар, албатта, корхоналарнинг пул оқимларини таҳлил қилишнинг услубий асосларини янгидан ишлаб чиқишга илмий ҳисса қўшади [5], [6], [7].

Тадқиқот шуни кўрсатадики, таклиф қилинган динамик пул оқимининг омилларни таҳлил қилиш вариантларининг муҳим вазифаларидан бири бу саволга жавоб олишдир: корхоналарнинг пул оқимлари баланси молиявий менежмент, бошқарув ҳисоби сифатига қанчалик боғлиқ ва қайси қисмида молиявий бошқарув натижаси. объектив экологик шароитларнинг таъсирини кўришимиз мумкин. Шу билан бирга, бошқарув қарорларининг хўжалик юритувчи субъектларнинг бозор қийматига таъсирини баҳолаш ҳам муҳимдир.

Ўтказилган тадқиқотлар натижасида назарий ва услубий қоидаларни ишлаб чиқиш ва операция, инвестиция ва молиявий фаолиятни бошқариш тизимини ахборот билан таъминлаш сифатини ошириш учун пул оқимларини иқтисодий таҳлил қилишнинг услубий воситаларини такомиллаштириш бўйича амалий тавсиялар ишлаб чиқиш бўйича муҳим иқтисодий вазифа ҳал қилинди. Хўжалик

юритувчи субъектларда пул оқимлари ҳаракати юзасидан мақолада акс еттирилган баъзи хулосалар, албатта, корхоналарнинг пул оқимларини таҳлил қилишнинг услубий асосларини ишлаб чиқишга илмий ҳисса қўшади.

Умуман олганда “Ўзбектўқимачиликсаноати” уюшмасининг пул оқимларига беш омилар таъсирини 5 омилли таҳлилинини 2 та вариантда ва пул оқимларига етти омилар таъсирини 1 та вариантда тадқиқ қилиш асносида уларнинг динамик таҳлили ва ҳар бири учун таҳлил хулосалар келтириб ўтдик. Ушбу тадқиқот якунида қуйидаги тавсияларимизни бериб ўтамыз:

1. **Қисқа муддатли пул оқимларини бошқариш:** Маблағ олиш учун, ташкилот қисқа муддатли олди сотти ишларини йўлга қўйиш ва кредит линиялари ва овердрафтдан фойдаланиш мумкин.

2. **Харакатларни оптималлаштириш:** Харакатларни тузатиш, самарасиз сарфлашни камайтириш керак. Бу пул оқимини яхшилаш ва ўтказиш билан шуғулланишини камайтиришга ёрдам беради.

3. **Операцион самарадорликни ошириш:** Ташкилот иш яраларини оптималлаштириш, самарадорликни ошириш керак. Бу пул оқимини яхшилашга ва олиб ташлашга ёрдам беради.

4. **Молиявий захираларни яратиш:** Маблағ етишмаслигининг олдини олиш учун зарурий захираларни яратиш ва уларни самарали бошқариш керак.

5. **Маркетинг ва сотув стратегияларини қайта кўриб чиқиш:** Даромадни ишлаб чиқариш учун янги ва хизматларни ишлаб чиқариш, бозордаги мавқеини мустаҳкамлаш ва янги мижозларни яхшилаш керак.

ФАЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Асват Дамодаран –дарслик- “Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset”, АҚШ, Нью-Йорк шаҳридаги “John Wiley & Sons, Inc”. нашириёти, 2012 йил.

2. Ўзбекистон Республикаси «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида» ги Қонуни. – Т., 2016 йил 13 апрель.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сонли қарори. Қарор матни.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармони билан тасдиқланган “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини “Инсон қадрини улўглаш ва фаол маҳалла йили” да амалга оширишга оид Давлат дастури”.

5. Хаджаева М.Х., Махмудов А.Н., ва бошқалар. Инвестициялар аудити. Ўқув қўлланма. Т.:“ ЛЕССОН ПРЕСС”- 2022 й-195 б.

6. Хаджаева М.Х., Хажимуратов Н.Ш., Махмудов А.Н., Атамуратов С.Я. Аудитнинг халқаро стандартлари. Ўқув қўлланма.- Т.,«Иқтисодиёт», 2023. - 220 б.

7. 7-сон БҲХС. Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги сайти.

8. Пул оқими тўғрисидаги ҳисобот Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти 9-сон БҲМС. Ўзбекистон Республикаси Молия

вазирлигининг Стандарти 04.11.1998 йилда рўйхатдан ўтган, рўйхат рақами 519, кучга кириш санаси 04.11.1998.

9. “Ўзбектўқимачиликсаноти” уюшмасининг 2017-2022 йиллардаги молиявий ҳисобот маълумотлари.

10. McClellan, G.S. (2020). Financial Management, Higher Education Institutions. In: Teixeira, P.N., Shin, J.C. (eds) The International Encyclopedia of Higher Education Systems and Institutions. Springer, Dordrecht. DOI: 10.1007/978-94-017-8905-9_591.

11. <https://chatgpt.com/c/40e52a72-29d6-4811-a674-a140ef9bd9e2>

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

